

RECENZÍÓ

ZÓDI ZSOLT: PLATFORMOK, ROBOTOK ÉS A JOG. ÚJ SZABÁLYOZÁSI KIHÍVÁSOK AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOMBAN (BUDAPEST: GONDOLAT 2018) 264 OLDAL

„Egy olyan könyvet írni, amely a legújabb technológiák jogra gyakorolt hatásáról szól, elég kockázatos vállalkozás”¹ (9. o.).

Zódi Zsolt minden kétséget kizáróan nagyon mai témákkal örvendeztetni meg olvasóit: a Big Datának, a platformoknak, valamint a robotoknak a jogra gyakorolt hatásait mutatja be nekünk. A cím informatív, az olvasó azt kapja, amit a szerző ígér, csaknem 240 oldalon keresztül tárgyalja az egyes új szabályozási kihívásokat az információs társadalomban. A kérdések,² amelyeket felvet a könyvében, nagyon is aktuálisak, és mielőbbi válaszokat sürgetnek a jogtudomány részéről. Azzal a ténynyel, hogy az internet megjelenése nemcsak az emberek életét, de a jog világát is átalakította, a jogtudománynak valamit kezdenie kell. Ez a gondolat, pontosabban cselekvésre felhívás³ az egyik fő mondanivalója a könyvnek.

A mű módszerét tekintve multidiszciplináris: leginkább jogi, informatikai, információtudományi, szociológiai és közgazdaságtani fejtegetéseket, érveket használ fel az egyes problémák megvilágításához, feloldásához. Azonban éppen e szemlélete miatt több tudományág képviselőinek is érdekes és hasznos olvasmány lehet.

A témaválasztást illetően abszolút hálás feladatra vállalkozik a szerző, azonban pont a frissessége⁴ okán mindezek fonákját is érzi, aminek hangot is ad: „A túl soknak tűnő »tudománytalan« forrás magyarázata nagyon egyszerű: a dolgok a vizsgált területen annyira gyorsan változnak, hogy gyakorta nincsen semmilyen más forrás, csak a sajtó cikkei” (23. o.). A hazai jogirodalom nem bővelkedik igazán ezekben a témákban. Itthon is inkább a sajtóban megjelent cikkekből tájékozódhatunk,

¹ Egyrészt azért, mert sok minden nagyon gyorsan változik az információs társadalomban; amit ma leírunk, az lehet, hogy egy-két hónap múlva már máshogy lesz. Éppen ezért aminek a jelenben a jogra gyakorolt hatását fejtegetjük, az egy-két hónap múlva nem biztos, hogy releváns. Ilyen pl. a Cambridge Analytica-botrány, vagy Mark Zuckerberg meghallgatása az amerikai Kongresszus kereskedelmi és igazságügyi bizottsága előtt – ezek viszonylag új keletű esetek, így ezek hatása még nem érezhető igazán a monográfián.

² Milyen új kihívásokkal állítja szembe az információs társadalom a jogalkotást? Milyen jelenségek váltak láthatóvá az elmúlt évtizedben, amelyek jogalkotási beavatkozást igényelnek és új szabályokat hoztak létre, és mely jelenségek látszanak ma ilyeneknek? Milyen problémákat azonosíthatunk vagy azonosítottak mások, és milyen megoldásokat javasolnak, amelyek talán hamarosan a jogrendszer részévé válhatnak? (20. o.)

³ Vagyis nem tétlenkedhetnek a jogászok, megoldásra várnak az egyelőre szabályozatlan vagy rosszul szabályozott területek, úgymint a platformok, a Big Data vagy a robotok problémája.

⁴ Éppen a trendiséggel függ össze a kérdés feldolgozatlansága a hazai jogirodalomban. A szerző általi problémafelvetések közül a robotjog az egyetlen, amelyről rendelkezésre állnak hazai források, bár tény, hogy kifejezetten új kutatási témákról van szó. Annyira gyors változások zajlanak az információs társadalomban, hogy a téma még Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban is inkább csak az újságírásban jelenik meg. A szerző feladata marad így mindezek tudományos szintre emelése.

melyek jellemzően a nagyvilágban betöltött szerepükről beszélnek, legyen szó a Big Datáról, a mesterséges intelligenciáról vagy a platformokról. Mindenesetre a szerző behatóan, naprakészen ismeri a téma amerikai szakirodalmát, ahogy az világosan kiderül a hivatkozások alapján is. Zódi Zsolt e monográfiájában azt a módszert választja, hogy nem a jog szemszögéből vizsgálja elsődlegesen e három fő területet, hanem miután egyenként kibontogatta azokat, a kötet végén – a „Jogalkalmazás és jogtudomány az új korszakban” című fejezetben – a jogalkalmazásra és a jogtudományra gyakorolt hatásait villantja fel. Amennyiben ezzel az volt a célja, hogy a kötet gondolatmenetét egységesen tartsa, úgy ez sikerült neki. Így egy önálló fejezet kizárólag a jogról szól, egyben, részletesen. A szerző elsősorban elméleti szempontból járja körbe a témákat, ezt le is szögezi a kötet elején, mégis marad némi hiányérzetünk. Sokszor megjegyzi, hogy reagálnia kellene a jognak az új technológiai kihívásokra, és várnánk, hogy kilép az elméleti síkból és felvillant néhány jogi megoldási lehetőséget, de ez az elméleti megközelítés elsődlegessége miatt elmarad.

A könyv szerkezete egységes, könnyen áttekinthető. A részletes bevezetés után hat nagy fejezet következik, a név- és tárgymutató pedig még átláthatóbbá és jól használhatóvá teszi a könyvet. Nagyon gazdag a mű a hivatkozásokat (434 lábjegyzet) és a felhasznált irodalmat tekintve.

A szerző a bevezetésben világosan megjelöli a monográfia három fő témáját. Már itt felvillantja azt a nézetét, mely szerint a „jogi informatika” és az „informatikai jog” mint olyanok kezdik értelmüket veszíteni. E ponton a recenzensnek meg kell jegyeznie, hogy ezzel nem teljesen ért egyet. Azon a véleményen van ugyanis, hogy az információs technológiákat illetően csak nagyon óvatosan szabad jóslatokba bocsátkozni. Ha mégis futurológusnak véljük magunkat, a következőt gondolhatjuk: át fog, sőt át kell alakulnia a mostani jogi informatikának, viszont a léte a jövőben még fontosabbá fog válni.

Az első fejezet a „Metaforák és narratívák” címet viseli, és ebben a szerző a jog és az információs társadalom kapcsolatát a narratívák szemüvegén keresztül vizsgálja. Újszerű, érdekes, de mindenekelőtt nagyon hasznos ez a fajta láttatás az információs társadalom világában. A narratívákat fogalmi hálóként értelmezi (29. o.), melyek segítenek abban, hogy jobban megérthessük az egyes jelenségeket a jogban és az információs társadalomban. Kifejezetten szerencsés, hogy a kötet külön fejezetet szentel a metaforáknak és a narratíváknak, így az olvasó is könnyen ráhangolódik erre a látásmódra, hiszen érthetően és olvasmányosan vezeti elő a szerző. A narratívászerű gondolkodás⁵ nem új keletű a jogi szabályozást illetően. A jogalkotás során a metaforák⁶ alkalmazása a jellemzőbb, ismert például a „kötelem”, a „jogviszony”, a „dolog” vagy „a szellemi tulajdon” metaforája. Zódi ebben a fejezetben az 1960-as évektől kezdve sorra veszi a régi és az új narratívákat. Kitér többek között az információs társadalomra, az adatfeldolgozásra, az adatvédelemre, a

⁵ Szabó Miklós nyelvi átfordítási elméletében hangsúlyos szerepet kap a narratíva. Szabó Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai* (Miskolc: Bibor 2005).

⁶ A metafora a narratívánál szűkebb kategória. „A jogászok ahhoz szoktak, hogy a jogi jelenségeket metaforikusan értsék, különösen olyan fejlődésben levő jogi területek esetén, mint az új technológiák” (27. o.). Ilyen metafora pl., hogy „a robotok olyanok, mint az emberek”.

mesterséges nyelvre, a tudásreprezentációra és a digitális térre. Egy-egy metaforából vagy narratívából kiindulva érdekes összefüggésekre figyelhetünk fel. Ott van például a DIKW-piramis,⁷ melynek kapcsán levezethető, hogy a megosztott tudás az hatalom. Az adatok jelentés nélküli jelek és szimbólumok; az információ maga a használható adat, az ismeret vagy tudás a feldolgozott, rendszerezett információt jelenti; míg a bölcsesség annak az ismerete, hogy mit kell jól csinálni. A tudásnak azonban csak akkor van hatalma, ha azt megosztjuk másokkal. Az internet megjelenésével az adatok elvileg bárki számára hozzáférhetőek. Az persze kérdés, hogy vajon a releváns adatokat sikerül-e megtalálni az óriási adathalmazban. Érdekes volt a nyilvánosság metaforáját is nyomon követni az agorától a Facebook és a Google által teremtett nyilvánosság metaforáig, mely egymással párhuzamosan működő nyilvánosságok ezreit hozta létre. E fejezetben vezeti be a szerző az algoritmikus társadalom és a kódokkal vezérelt társadalom fogalmát, amely a könyvben később többször visszatér majd. Az algoritmusok hihetetlenül nagy szerephez jutottak az elmúlt években, mivel az életünket nagyrészt kódok, algoritmusok szabályozzák és vezérlik. Mindez leginkább a tervszerűségben ölt testet, vagyis lépésről lépésre végiggondoljuk a cselekedeteinket, a felmerülő lehetséges problémaforrásokat, valamint a különböző lehetőségeket egy-egy probléma megoldása során. Vegyünk egy teljesen hétköznapi példát: amikor el szeretnénk jutni A-ból B-be, akkor előtte megtervezzük, hogy mivel megyünk, milyen lehetséges útvonalak jöhetnek szóba, melyik útvonal a leggyorsabb. A tervezés közben persze felmerülhetnek újabb kérdések, például van-e valahol útlezárás, elterelés, azokat hogyan tudom a lehető leggyorsabban kikerülni stb.

A második fejezet a Big Data jelenségét elemzi. A Big Data az egyik, ha nem a legfontosabb narratívája az új korszaknak. Ezen a logikai szálon zökkenőmentesen vezeti be a szerző az olvasót ebbe az új fejezetbe, ahol elsősorban alapjogi szempontból vizsgálja a kérdést. Maga a Big Data jelenség nagyjából 2010-től jegyezhető. A lényege abban áll, hogy egyre több adattermelődés, adatraktározás, adatfelhasználás történik azáltal, hogy digitális nyoma marad a történéseknek. A Big Data technológiai nagyszerűsége azonban nagyon komoly problémákat is felvet, leginkább a *privacy* kapcsán. A személyes adatok kezelésével összefüggésben az automatizált döntéshozatal és a profilalkotás kérdéseit emeli ki a szerző. Viszonylag részletesen elemzi a témára vonatkozó uniós szabályozást, valamint hangot ad annak is, hogy szerinte rossz narratívát használ az EU az adatvédelmi szabályozás terén. A következő tanáccsal él: „Nem az adat tehát a lényeg itt, hanem a magánszemélyek privát szférája, szabadsága, egyenlő méltósága. Ezt kell elsősorban tisztelni és védeni, és nem az adatok kezelésével kapcsolatos technikai szabályokat szaporítani” (99. o.).

A horizontális platformokkal foglalkozik a harmadik fejezet. Zödi azon a véleményen van, hogy a platformok sokkal nagyobb hatást gyakorolnak az életünkre, mint maga az internet. A platformoknak tulajdonítható az ún. harmadik valóság: a virtuális valóság megszületése. A platformok embereket kapcsolnak össze emberekkel vagy erőforrásokkal úgy, hogy mindeközben a kommunikációt adatokká alakítják.

⁷ *Data* (adat) – *Information* (információ) – *Knowledge* (ismeret) – *Wisdom* (bölcsesség); Russel Ackoff (1988) elméleti modellje.

Algoritmusok által vezéreltek, és fontos eleme még az áruvá változtatás, pénzzé alakítás is. A szerző az egyébként alapvetően ingyenes Facebookot és a Google-t emeli ki a horizontális platformok közül, ezzel a kettővel foglalkozik részletesen. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy a Facebook és a Google kapcsán leírtak nem alkalmazhatók sematikusán a többi horizontális platformra. A közösségi médiát több oldalról is körbejárja a szerző az álhírektől kezdve a metaforákon át a *cyberbullying* és egyéb jogi és felelősségi kérdésekig. A Google Books projekt és per is nagy hangsúlyt kap a könyvben, mintegy tizenhat oldalon keresztül bemutatva.⁸ A fejezet végén az EU platformpolitikájáról olvashatunk. Az unió csupán két évvel ezelőtt, 2016-ban kezdett foglalkozni a platformokkal.

A *Vertikális platformok* címet viseli a negyedik fejezet. E platformok⁹ közül az Uberről, annak rövidke életéről, majd betiltásáról ír részletesen a kötet. A vertikális platformokkal kapcsolatos jogi problémák közül kiemelten kezeli a tisztességtelen piaci magatartást, a fogyasztóvédelmi és a munkajogi problémákat. Ezek a platformok ún. diszruptív (romboló) technológiák, melyek jelentősen felborítják a bejáratott, megszokott piaci helyzeteket. Éppen ezért gyakran éri ezeket az a vád, mely szerint tisztességtelen előnyökhöz jutnak azáltal, hogy nem tartják be az adott iparágra vonatkozó szabályokat. Az Uber esetében például nem volt szükség nagy összegű belépési díj kifizetésére ahhoz, hogy taxiengedélyhez jussanak, ellentétben a taxitársaságokkal. Azonban az Uber nem is működött taxitársaságként, sokkal inkább a „kereslet és kínálat összehárosítását lehetővé tevő szoftvereket működtető cég” volt (172. o.). Hasonló elven alapul az Airbnb is, amely olyan piactérként funkcionál, ahol találkozik a kereslet a kínálattal. Fogyasztóvédelmi szempontból aggályokat vethet fel, hogy a – sok esetben kiszolgáltatott – fogyasztónak kell a vitás helyzeteket megoldania a szállásadóval és fordítva. Összességében elmondható, hogy a vertikális platformokkal szemben megfogalmazott aggályok sok esetben valóságok, azonban ahhoz, hogy megfelelően kezelni lehessen őket, a jelenlegi jogi szabályozást módosítani kellene.

A „Mesterséges intelligencia, robotok és az autonóm járművek” című ötödik fejezet problematikája nagyon érdekes, ugyanakkor talán a legvitatottabb, a legösszettebb a könyvben tárgyaltak közül. Sok-sok kérdést felvet: Létezik-e gépi intelligencia? Van-e személyisége a robotoknak? Hogyan alakul a felelősség kérdése az önvezető autók által okozott közúti baleseteknél? Szükséges-e átalakítani a jogot a robotok miatt, hiszen azok csak a kódokat értik meg?

Az utolsó fejezet a „Jogalkalmazás és jogtudomány az új korszakban” címet viseli. Ebben a részben a korábban tárgyaltak hatásait mutatja be a jogászai tevékenység horizontján, arra koncentrálva, hogy a tárgyalt jelenségek milyen változásokat idéztek elő a jogászai munkában és milyeneket fognak. Ha jogról beszélünk, akkor elsősorban szabályozásra gondolunk. A szabályok előreláthatósága az ember számára nagyon fontos, azonban a gépeknél ez nem érték, azoknál egyáltalán nem

⁸ Személy szerint ezt aránytalannak éreztem a többi témával szemben. Azzal védhető a koncepció, hogy a szerzői jog és annak válsága nagy szelete ennek a résznek.

⁹ „A vertikális platform olyan vállalkozás, amely értékteremtő interakciókat tesz lehetővé külső előállítók és vásárlók között” (166. o.).

releváns. Rengeteg jelenségről nem lehet elsőre egyértelműen eldönteni, hogy igényelnek-e egyáltalán jogalkotói beavatkozást. A kötet által tárgyalt kérdések mind-egyikére jellemző, hogy áthatják a mindennapjainkat, a hétköznapiakat. A jogi szabályozásukat illetően viszont eltérő a kép, hiszen léteznek olyanok, amelyekre már van szabályozás, és legfeljebb igazítani kell rajtuk, más területekre vonatkozóan pedig a jognak egyáltalán nincs narratívája, míg végül van, ahol ez nem is tűnik szükségesnek. Érezhetően a vertikális platformok, a mesterséges intelligencia és a robotok kapcsán hiányoznak a megfelelő metaforák.

A kötet egyik tanulsága, hogy nem biztos, hogy a jognak mindent le kell fednie, és ezzel teljesen egyet is lehet érteni. A könyv érinti ugyan, de nem fejt ki részletesen az időelcsúszást, azt az egyszerű tényt, hogy a jog gyakran lemarad a szabályozással. Kimondottan az információs társadalom egyes kérdései kapcsán sokszor lehetetlen vállalkozásnak is tűnik az, hogy időben megszülethessen a (megfelelő) jogi szabályozás. A technika fejlődésének rohamtempóját azonban a jognak is követnie kell. Ezért a szabályozás hogyanja a fő kérdés. A jog feladata az, hogy megtalálja az egyensúlyt az ellenőrzés hiánya, valamint a fejlődést gátló túlszabályozás között.

Zódi Zsolt azt a célt tűzte ki, hogy az információs társadalom néhány aktuális kérdését, kihívását a jog látókörébe helyezze. Sikerült. Izgalmas olvasmány mind a jogászok, mind az információs társadalom iránt érdeklődők számára.

*Aczél-Partos Adrienn**

KATHARINA BOELE-WOELKI – DIEGO P. FERNÁNDEZ ARROYO (SZERK.):
THE PAST, PRESENT AND FUTURE OF COMPARATIVE LAW – LE PASSÉ,
LE PRÉSENT ET LE FUTUR DU DROIT COMPARÉ (PARIS: SPRINGER 2018)
125 OLDAL

Az International Academy of Comparative Law (Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia) 2018 májusában konferenciát szervezett az összehasonlító joggal foglalkozó ma élő legidősebb jogászgeneráció képviselői számára életútjuk és munkásságuk, az összehasonlító jog elismertetése és művelése érdekében végzett tevékenységük elismeréseként. A tisztelet kifejezése mellett a meghívottak, Jean-Louis Baudouin, Xavier Blanc-Jouvan, Mary Ann Glendon, Hein D. Kötz és Rodolfo Sacco a konferencia keretében lehetőséget kaptak arra is, hogy kifejtsék nézeteiket arról, milyen szerepei, problémái lehetnek az összehasonlító jognak. Az ünnepeltek szakmai munkásságát a rendezvény további öt meghívottja (az összehasonlító jog tudományában nem kevésbé jelentős érdemeket szerzett jogtudósok), Marta Cartabia, Bénédicte Fauvarque-Cosson, Antonio Gambaro, Harmathy Attila és Marek Safjan méltatta.

* Könyvtárvezető, megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1088 Budapest, Szentkirályi utca 28. E-mail: aczel-partos.adrienn@jak.ppke.hu.

Az előadók az összehasonlító jogról vallott gondolataikat egy olyan időszakban fogalmazták meg, amikor – a szerzőket idézve – az összehasonlító jog „keresztúthoz”¹ érkezett. A globalizálódó világban fordulóponthoz érve a fejlődés nem folytatható ugyanazon az egyenes vonalon, hanem tudatosan foglalkozni kell azzal, milyen irányban haladjon tovább. A jövőre vonatkozó elképzeléseik mellett az előadók a jogösszehasonlítás történetéről is áttekintést adtak, és felidéztek az akadémia közel száz évre visszatekintő múltját. A találkozó alkalmat adott arra is, hogy az összehasonlító jogtudomány művelői kifejezzék egymás iránti tiszteletüket, és felidézzék a szakmai életútjuk során szövődött barátságaikat. Az itt bemutatandó kötet az előadások írásos változatát fűzi egybe.

A recenzió a könyv címében jelzett három idősík, a múlt, a jelen és a jövő vonatkozásában kísérel meg metszetet adni az előadásokról, így mutatva be a szerzők legfontosabb meglátásait. Ha az idő három dimenziója között három pilléren álló hidat kellene építeni, az összekötő szerkezeti elem minden bizonnyal a jogösszehasonlítás módszere lenne.

A jogösszehasonlítás módszeréről Kötz – Konrad Zweigerttel közösen – az összehasonlító jogtudományt a mai napig megalapozó könyvet írt 1998-ban² (Fauvarque-Cosson, 39. o.). A módszer alapja a funkcionalitás: a különböző jogrendszerek megoldásait abban az esetben lehet összehasonlítani, ha – a dogmatikai összefüggésekből kiragadva – megállapítható, hogy ugyanarra a problémára keresik a választ (Glendon, 5., Kötz, 27. és Blanc-Jouvan, 50. o.). A jogszabályok erdejében valójában az egyes szabályok szövedékéből álló, láthatatlan témákat kell keresni, ezek képezik a vizsgálat tárgyát (Sacco, 104. o.). Vannak esetek, amikor teljesen különböző jogi megoldások hasonló élethelyzetekben nagyon hasonló eredményre vezetnek. Előfordulhat azonban az is, hogy a különböző jogrendszereknek a hasonló problémákra adott megoldásai teljesen eltérő módon működnek a gyakorlatban, ilyenkor meg kell keresni a jogi kultúrának azokat a sajátosságait, amelyekben e különbségek gyökereznek. Ez a kulturális megközelítés nem eltávolodást jelent a funkcionális szemlélettől, hanem része annak.³

¹ A szimbolikus elnevezést (*crossroad*) használja GLENDON (3. o.) és BLANC-JOUVAN (*la croisée des chemins*) (45. o.).

² KONRAD ZWIEGERT – HEIN KÖTZ: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts* (Tübingen: Mohr 1971).

³ KÖTZ kifejezetten felveti ezt a problémát (26–29. o.). Példaként a termékfelelősség intézményét említi, amely a fogyasztók védelmében „szigorú”, objektív feltételeken nyugvó tényállást jelent mind az Amerikai Egyesült Államok jogában, mind az európai jogokban. Ha azonban megnézzük az amerikai peres eljárás sajátosságait (esküdtársi rendszer, csoportos keresetek), arra az eredményre jutunk, hogy teljesen eltérő módon érvényesíthetők a termékfelelősségből fakadó igények, mint az európai jogrendszerekben. A különbség abból fakad, hogy az amerikai szemlélet nem igazgatási szankciókkal, hanem a bírósági útra terelve látja megoldhatónak a problémát. Ehhez hasonlóan a kínai jogban a szerződészegésből eredő kártérítési felelősség rendezése nem sokban tér el a kontinentális jogrendszer és a *common law* ismert megoldásaitól. Mégis a más jogi kultúra azt eredményezi, hogy nincsenek olyan bírósági eljárások, amelyekben az eladó (vagy bármely szerződő fél) irányában kártérítési szankciót kellene megállapítani. Ezzel szemben a végrehajtó hatalom által kilátásba helyezett más jogkövetkezmények (engedélyek megvonása, bírságok) eredményezik azt, hogy a gazdasági szerződések rendszere működőképes.

Ahhoz, hogy két különböző jogi kultúrában a jelenségek összehasonlíthatóvá váljanak, át kell tekinteni, hogy a gyakorlatban hogyan működnek a vizsgált jogintézmények. Ehhez adott esetben a jogon túli tényezőkre is tekintettel kell lenni, az összehasonlító jog ezért szorosan kapcsolódik más tudományágakhoz: a társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés eredményeit nem lehet figyelmen kívül hagyni (Glendon, 5. és Kötz, 28. o.). Minél inkább különbözik a vizsgálandó ország jogrendszere a saját jogrendszerétől, annál inkább tekintettel kell lenni a kulturális hagyományokra, a történelmi, vallási, ideológiai, politikai és gazdasági beágyazottságra is (Blanc-Jouvan, 53–54. o.).

Glendon hangsúlyozza, hogy a természettudományok empirikus kísérleteivel szemben a jogtudomány arra tud hagyatkozni, hogy megvizsgálja, más országok hogyan kezelik ugyanazt a problémát. Az összehasonlító jog valójában a jogintézmények jobb megismerését és a problémák megértését segíti (Glendon, 6. és Harmathy, 70. o.), fontos célja a saját jogrendszer megértése (Blanc-Jouvan, 46. o.), ezenfelül az országok közötti jó kapcsolatok kialakítását is szolgálja (47. o.). Nem utolsósorban pedig az összehasonlító jogi tanulmányok a tudás önmagában rejlő értelmét nyújtják (Glendon, 6. o.). Mindezeket a célokat az összehasonlító kutatás azzal éri el, hogy továbbmegy az idegen jogok szabályainak megismerésén, és a valódi értelemben vett összehasonlítással tudománnyá avatja a jogot (Harmathy, 69. o.).

1. A MÚLT. Harmathy mutat rá arra, hogy az összehasonlító jog iránt a XX. század elején meginduló érdeklődést az előző század gazdasági, társadalmi és politikai életében bekövetkezett változásai alapozták meg. A piac növekedésével a gazdasági szabályozók, a törvényhozás szerepe is megnőtt, és a fejlődés az egységesítés irányába mutatott (62. o.). A folyamat eredményeként 1869-ben megalakult a *Société de législation comparée*, amely az 1900-ban Párizsban tartott első kongresszusán – Raymond Saleilles és Édouard Lambert nevéhez köthetően – az összehasonlító jog céljaként a különböző jogrendszerek szabályaiban meglévő közös törvényi alap megtalálását tűzte ki (Glendon, 6., Blanc-Jouvan, 46., Harmathy, 63., Baudouin, 81. és Sacco, 104. o.). Lambert hangsúlyozta az összehasonlító jog gyakorlati szerepét, a külföldi jogok megoldásainak a törvényhozás során történő figyelembevételét, az értékek és a hibák felismerését, valamint azt, hogy mind a jogalkotás és a jogalkalmazás, mind a társadalmak közötti érintkezés fontosságát fel kell ismerni (Harmathy, 63. o.). A normatív célkitűzés azt eredményezte, hogy a tudományos kutatások elsősorban a jogrendszerek egészét vizsgálták, és hasonlóságaik felfedezésére törekedtek (Blanc-Jouvan, 46. o.).

A törvények összehasonlításának céljából az Egyesült Királyságban megalakult az *English Society of Comparative Legislation*, majd 1893-ban Németországban a gazdasági fejlődés előtt álló feladatok megoldására fiatal közgazdászok hoztak létre külföldi gazdaságokat és jogszabályokat vizsgáló társaságot (Harmathy, 62. o.). A magánjogi összehasonlítás mai napig meghatározó német műhelyének 1926-os megalapítása Ernst Rabel nevéhez fűződik (63. o.).

Sajátos helyzetben volt Québec, ahol a *common law* jelenléte nemcsak lehetővé tette az egymás mellett élő két jogrendszer intézményeinek folyamatos összehason-

lítását, hanem ez volt az egyik oka annak, hogy az eredetét nézve francia québeci jog a *common law* behatása ellenére fennmaradhatott (Baudouin, 75. és Safjan, 89. o.).

Az elméleti kutatások eredményei önálló kötetekben⁴ vagy jogi folyóiratokban jelentek meg. A *Société de législation comparée* megalakulásával egyidejűleg alapított, a társaság tevékenységét bemutató kiadványból alakult meg az összehasonlító jogtudomány nemzetközi szinten is legfontosabb folyóirata, a *Revue internationale de droit comparé* (Harmathy, 65–66. o.). A század közepén, 1952-ben a tengerentúlon is követte a folyóirat példáját a *The American Journal of Comparative Law* (Baudouin, 82. o.). A *Revue* életében a mai napig meghatározó szerepet töltenek be az először a XX. század második felében, Marc Ancel és Blanc-Jouvan vezetése alatt megrendezett két- vagy többoldalú jogásznapok. Az esemény egészen 1990-ig lehetőséget adott arra, hogy az érdeklődés látókörébe a volt szocialista országok (valamint a fejlődő világ országai) is bekerüljenek. A rendszerváltás történelmi időpontjában a rendezvénynek Budapest adott helyet (Harmathy, 67. o.).

A XX. században további intézmények alakultak a jogösszehasonlító tevékenység folytatására nemzetközi szinten is. 1924-ben Genfben megalakult a Nemzetközi Jogi Összehasonlító Akadémia, a magánjog nemzetközi egységesítésére pedig 1926-ban Rómában létrejött az *Institut International de l'Unification de Droit Privé* (UNIDROIT) (Blanc-Jouvan, 46–47. és Harmathy, 63. o.). Ezek az intézmények kényszerzünetet tartottak a második világháború időszakában, de folytatni tudták működésüket mind a világháború után, mind a hidegháborút követően (47. o.). A hidegháború időszakában is összekötő kapcsot jelentett a szembenálló hatalmak országai között az UNESCO égisze alatt 1950-ben létrehozott *Committee of Comparative Law* (mai nevén *International Association of Legal Science*) (64. o.).

Az amerikai kontinensen az összehasonlító jog kutatóműhelyei valamivel később alakultak meg, mint Európában. 1951-ben jött létre az *American Association for the Comparative Study of Law*, döntően az 1930-as években Európából beáramlott kutatók, kisebb számban a külföldi jogot alkalmazó amerikai jogászok kezdeményezésére (Glendon, 4. o.).

Az összehasonlító jog oktatásában a mai napig meghatározó szerepet tölt be a strasbourgi *Faculté internationale pour l'enseignement de droit comparé*, melynek megalapítása Felipe de Solà y Canizares és felesége nevéhez fűződik. Az intézmény 1961-től kezdődően minden évben másik városban tartott tavaszi és nyári kurzusokat (Harmathy, 64.o.).

A XX. század második felében már nem az egységesítés, hanem a sokféleség értékeinek megőrzése mellett a jog harmonizációja, a jogrendszerek egymáshoz közelítése vált a fő célkitűzéssé (Blanc-Jouvan, 47. o.). Az ENSZ keretében 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata oly módon fogalmazott meg egyetemes értékeket, hogy elismerte ezen értékek kifejezésében a kulturális sokféleség megnyilvánulását is (Glendon, 8. o.). Ez volt az az időszak, amikor a funkcionaliz-

⁴ Edouard LAMBERT: *La fonction du droit civil comparé* (Paris: Giard et Briere 1903) (lásd BLANC-JOUVAN 46. o.); René DAVID: *Traité élémentaire de droit civil comparé: introduction à l'étude des droit étrangers et à la méthode comparative* (Paris: Librairie Général de Droit et de Jurisprudence 1950) (lásd HARMATHY 69. o.).

mus tana Németországból kiindulva meghódította az egész világot. A kiindulópontot jelentő módszer szellemi atyja Ernst Rabel volt, az ő elméletét az amerikai jogtudományban Rudolf Schlesinger és Max Rheinstein vitte tovább (Blanc-Jouvan, 50. o.). A funkcionalizmus mellett az összehasonlító jogász gondolkodásában a hagyományoknak, a szociológiai, történeti és kulturális szempontoknak is jelentőségük van (Cartabia, 12. o.).

2. A JELEN. Az akadémia eddigi történetében első alkalommal került sor olyan jellegű eseményre, amelyet a bevezetőben felidézett 2018 májusi találkozó jelentett. 1950 óta az akadémia megszakítás nélkül szervezi a négyévente sorra kerülő összehasonlító jogi kongresszusokat, emellett 2008 óta a köztes időszakokban tematikus találkozókat is rendeznek. A könyv előszavában arról írnak a kötet szerkesztői, az akadémia elnöke, Katharina Boele-Woelki és Diego P. Fernández Arroyo, hogy a most megrendezett kivételes esemény jelentőségét abban látják, hogy reflektáljanak azokra a kihívásokra, amelyeket a felgyorsult kommunikációt lehetővé tevő technikai eszközök világa jelent (viii. o.). A globalizáció jelensége a jogrendszereket alapjaiban érinti, és ezzel az összehasonlító jog tárgyára és módszerére is jelentős hatást gyakorol (Blanc-Jouvan, 52. o.).

A világméretű információcseré révén megnövekedett a nemzetközi üzleti kapcsolatokat érintő jogterületek (nemzetközi adójog, nemzetközi választott bíróságok, nemzetközi emberi jogok) szerepe, amelyek sokszor a nemzeti különbségeket figyelmen kívül hagyó, uniformizált szabályozást jelentenek (Glendon, 3. o.). Az államok szuverenitása felett kialakuló jogrendek és szervezetek pedig másfajta alapokon nyugvó összehasonlítást végeznek (Blanc-Jouvan, 52. és Baudouin, 82. o.).

Az összehasonlító jog módszerét az elmúlt húsz évben kritikák érték (Kötz, 25. o.). Ezek a jogösszehasonlítás létjogosultságát kérdőjelezték meg annak felvetésével, hogy a különböző jogrendszerek – figyelemmel a közöttük fennálló kulturális különbségekre – egyáltalán összehasonlíthatók-e (Blanc-Jouvan, 53. o.). Pierre Legrand álláspontja szerint áthidalhatatlanok, a megértést akadályozzák a nyelvi és gondolkodásbeli eltérések (Kötz, 26. és 31. o.). Kötz arra a következtetésre jut, hogy az összehasonlító jog tudománya valójában egy olyan módszer, amelynek lényege éppen abban áll, hogy a valódi problémák megértésében segítséget nyújtson (29. o.).

A jogösszehasonlítás fontos szerephez jut az Európai Bíróság ítélezésében is. Ez egyrészt a különböző jogrendszerek megoldásainak közelítésében, másrészt ezzel összefüggésben egy olyan jogértelmezésben jelentkezik, hogy az alapvető jogokat tartalmazó charta jogelvei a lehető legszélesebb módon érvényesülhessenek (Safjan, 91. o.).

3. A JÖVŐ. Az összehasonlító jog oktatásával kapcsolatban René David abból indult ki, hogy az egyetemeknek a külföldi jogok megismertetésére is figyelmet kell fordítaniuk, elsősorban az elméleti tudás megszerzését és a jog fejlődésének jobb megértését szem előtt tartva (Harmathy, 71. o.). Más jogterületekhez hasonlóan az összehasonlító jog oktatása során is el kellett dönteni, hogy mennyire elméleti vagy gyakorlati célokat szolgáljon, és ennél a tárgynál különösen fontos a külföldi műveket tartalmazó könyvtár hozzáférhetősége. A tantárgy anyagának kiválasztásakor pedig ügyelni kell arra, hogy az oktatás ne merüljön ki a külföldi jog szabályainak

lefordításában. A külföldi jogintézmények tanulmányozása előtt meg kell ismerni a jogrendszer egészét, és a saját jog fejlődését is figyelembe kell venni. Ezt követően lehet a funkcionalításra is kiterjedően az egyes jogintézményeket tanulmányozni és összehasonlítani (Blanc-Jouvan, 55. és Harmathy, 71. o.). Az összehasonlító jog oktatásában az egyetemeknek a jövő jogászai formálása során napjainkban is szerepet kell vállalniuk.

Az oktatás esetében azt is el kell dönteni, hogy az összehasonlító jog önálló tárgy legyen-e a jogi oktatásban, vagy beilleszthető a nemzeti jogi tantárgyak oktatásába. Blanc-Jouvan álláspontja szerint az összehasonlító jog módszerének művelése különálló kurzusokon sajátítható el, az időbeli elhelyezést tekintve pedig a tanulmányok kezdeti szakaszában kell átfogó képet adni a jogrendszerek történetéről és jellemző vonásairól (55. o.). Az egyes országokban indítandó speciális tárgyak mellett meg kell teremteni a különböző nemzetiségű hallgatók együttműködésének lehetőségét nemzetközi szinten is (57. o.). A tananyag nemzetközi szinten megvalósuló oktatásában kiemelkedő szerepet kapott a strasbourgi *Faculté internationale de droit comparé*. Az egyetemek mellett a jogösszehasonlítás módszerének alkalmazásában a különféle szervezetek által rendezett programok is segítséget adnak, nemzetközi szinten ilyen intézmény a Nemzetközi Összehasonlító Jogi Akadémia és a Nemzetközi Jogtudományi Társaság (58. o.).

Az összehasonlítás létjogosultságát a nyelvi különbségek áthidalásában játszott szerepe is megalapozza. A természettudományokkal szemben az észlelés mikéntjén túl a másik különbség az, hogy a jogi fogalmakat nem mindig lehet más nyelvre lefordítani. A szó szerinti fordítás azt eredményezheti, hogy ugyanaz a kifejezés a valóságban más jelenségre vonatkozik; az eredeti szó többet vagy kevesebbet jelenthet a különböző nyelvekben. A jogösszehasonlítás a nyelvi kifejezőeszköz valódi átültetését is jelenti, a jogi fordítás jelentősége a kutatómunkában vitathatatlan (Sacco, 104–105. és Gambaro, 108. o.).

Az összehasonlító jognak elévülhetetlenek az érdemei az európai magánjog harmonizálásának folyamatában. Az európai országok legújabb jogalkotói tevékenységére jelentős hatást gyakorolt és a jövőbeli jogegységesítés lehetősége megalapozását jelenti a szerződési jog területén a *Common Frame of Reference* vagy az Ole Lando vezette bizottság által megalkotott *Principles of European Contract Law* (Kötz, 30. o.). Kötz hangsúlyozza azonban, hogy a kötelmi jog diszpozitív szabályrendszerének egységesítését addig nem lehet napirendre tűzni, amíg az egységes európai piac a jogrendszerek különbözőségeinek ellenére működőképes (33. o.). A nemzeti jogok diszpozitív szabályai ugyanis a szerződő feleknek lehetőséget adnak arra, hogy az általuk legmegfelelőbbnek tartott jogi megoldást válasszák (Kötz, 31–34. és Blanc-Jouvan, 49. o.).

Az összehasonlító jogászok érdeklődési körébe a tudomány legújabb területei is beletartoznak. A bioetikai kérdések megjelenése kihívást jelent az egyes jogrendszerek számára, a kontinentális jog és a *common law* eltérő módon kezeli a tudományos fejlődés által felvetett új problémákat. Az összehasonlító jogász megvizsgálja ezeket a különféle megoldásokat, mennyiben kell az orvosi etika általános kérdéseit törvényi szinten szabályozni és mennyiben lehet teret engedni annak, hogy az egyes

eseteket – az egyéni körülmények mérlegelésének lehetővé tételével – bíró döntse el (Safjan, 94. o.). Az összehasonlító jogtudományi kutatásokról megjelenő írások érintik a biotechnológia, az informatika, a genetikai kutatások területét, a személyi adatok védelmét és az eutanázia kérdését egyaránt (Harmathy, 68. o.).

A jelen nagy összehasonlító jogászainak a jövő iránt érzett felelőssége Pascal gondolatainak valóságát idézi: „Vizsgáljuk csak meg a gondolatainkat, s azt fogjuk látni, hogy egytől egyig vagy a múlt, vagy a jövő foglalkoztatja őket. A jelenre szinte nem is gondolunk; de ha mégis, csak azért, hogy ennek a világánál próbáljuk elrendezni jövőnket. A jelen sohasem a célunk; a múlt és a jelen csak eszköz: egyetlen célunk a jövő.”⁵

A recenzió szerzője abban a reményben teszi le a tollat, hogy a bemutatott könyv hasznos adalékkul szolgál az összehasonlító jogtudomány magyar művelői számára. Amint arra Blanc-Jouvan előadása rámutat, a kutatások célja, a kutatandó jogterület és jogrendszer megválasztásának függvényében a lehetőségek sokfélesége egyúttal a kutatás módszerének gazdagságát és egyediségét is kínálja (48. és 59. o.). Az összehasonlító jogtudomány további útjának megválasztása így mindannyiunk előtt nyitva álló lehetőség és feladat.

Izsó Krisztina*

SARA COCCHI: UGUALI NELLA SOSTANZA, DIFFERENTI PER TERRITORIO? LA TUTELA COSTITUZIONALE DEI DIRITTI SOCIALI IN ITALIA E IN SPAGNA (PISA: EDIZIONI ETS 2016) 278 OLDAL

Sara Cocchi *Lényegükben egyformák, területileg különbözőek? A szociális jogok alkotmányos védelme Olaszországban és Spanyolországban* című monográfiája arra a kérdésre keresi a választ, hogy egy erősen decentralizált államban, mint amilyen Olaszország és Spanyolország, milyen mértékű különbségek engedhetők meg a különböző területek (tartományok, autonóm közösségek) között a szociális jogok védelmében az alkotmányosság keretein belül.¹ Hogyan lehet összeegyeztetni a szociális jogok védelmének és érvényesítésének igényét, melynek alapja az egyenlőség elve, a különbözőséget értéknek minősítő területi pluralizmus elvével? (45. o.) A téma különösen aktuális az utóbbi évtizedek gazdasági válsága fényében, amely mind Olaszország, mind Spanyolország számára a mai napig kihívást jelent, és a jóléti állam fenntartásában a központi állami intézmények erősebb szerepvállalásához vezetett. Ezek a centralizációs tendenciák ugyanakkor kihívást jelentenek a tartományok, autonóm közösségek számára, amelyek mindkét állam struktúrájában a szociális háló fenntartásának fő letéteményesei.

⁵ Blaise PASCAL: *Gondolatok* [ford. Pődör László] (Budapest: Gondolat 1978) 73.

* Jogász főreferens, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 1051 Budapest, Nádor u. 22. E-mail: Izso.Krisztina@ajbh.hu.

¹ A könyv alapjául a szerzőnek a Firenzei Egyetem összehasonlító jogi tanszékén 2013-ban megvédett doktori disszertációja szolgált.

A könyv lenyűgöző pontossággal és mélységben mutatja be a szociális jogok történetét a tartományok helyzetének szemszögéből a két mediterrán államban, nagy hangsúlyt helyezve mind a releváns alkotmányos rendelkezések szövegére és az azt értelmező alkotmánybírói gyakorlatra, mind az alkotmányjogi doktrínára. A spanyol és az olasz megoldások összevetése a klasszikus összehasonlító jogi módszer alkalmazásával történik, amely kiválóan alkalmas ennek a két jogrendszernek a vizsgálataira. A több közös pont mellett (a dél-európai kultúrkörbe tartozó, erősen decentralizált államstruktúrával rendelkező országok) az eltérések is jelentősek, kezdve a történelmi háttérrel. A második világháború után Olaszország az első államok között volt, amelyek alkotmányba foglalták a szociális jogokat, míg Spanyolország 1978-ban kihirdetett alkotmánya az utolsó, szociális államot létrehozó alaptörvény Nyugat-Európában. Bár mindkét alkotmány széles teret enged a szociális jogoknak (23. o.), az azokat megfogalmazó alkotmányos rendelkezések státusza és elhelyezése is különbözik: míg az olasz *Costituzione*-ban a szociális jogok az alkotmányos jogok között foglalnak helyet,² a spanyol *Constitución* legtöbbjüket az ún. irányadó elvek (*principios rectores*) közé sorolja (30. o.).³ A gyakorlatban azonban ennek a formális különbségnek nincs olyan nagy jelentősége. Akár alkotmányos jogoknak, akár irányadó elveknek tekintik a szociális jogokat, azok konkrét megvalósítása mindkét esetben a törvényalkotó beavatkozására szorul.

Azonos továbbá a szociális jogok alkotmányba foglalásának ideológiai alapja: mind az olasz, mind a spanyol alkotmányozó maga mögött kívánta hagyni a totalitárius állami múltat, és új alapokra helyezni a szabadság fogalmát (24–25. o.). Az új alkotmányok a szabadságnak már nemcsak a negatív arcát látják, amely nem engedi az államot jogtalanul beavatkozni az egyén autonóm szférájába, hanem annak pozitív oldalát is elismerik: az egyén önmeghatározása és önmegvalósításhoz való joga áll ennek az újraértelmezett szabadságnak a középpontjában. Az új alkotmányok a szociális jogokat a szabadságjogok szintjére emelik, hogy biztosítsák az egyén számára az önmeghatározás szabadságát és ezáltal a többi alapjog érvényesítését.⁴

Jelentős azonban a különbség a szociális jogok védelmének módjában eljárásjogi szempontból: Olaszországban nem létezik az alkotmányjogi panasz, így ott az alkotmánybíróság a rendes bíróságoktól érkezett indítványok alapján alakította ki gyakorlatát. A spanyol alkotmány az irányadó elveket nem sorolja azon alkotmányos jogok közé, melyek sérelme ellen alkotmányjogi panasszal lehet élni, a *Tribunal Constitucional* bizonyos alapjogokkal (így az élethez való joggal vagy a magán-

² Az olasz alkotmányban nincs külön fejezet a szociális jogok számára, azok többsége az I. rész (Az állampolgárok jogai és kötelességei) II. (Etikai-társadalmi kapcsolatok) és III. (Gazdasági kapcsolatok) címében kapott helyet. Ez a megoldás lehetőséget nyújtott arra, hogy az alkotmánybíróság meglehetősen rugalmasan értelmezze a szociális jogokat (29. o.).

³ Kivételt képeznek azok a szociális jogok, melyek az I. cím (*Título Primero*) II. fejezetének az „Állampolgárok jogairól és kötelességeiről” szóló II. szekciójában található (30–38. cikk), így pl. a magántulajdonhoz való jog (33. cikk) és a munkához való jog (35. cikk). A „szociális és gazdasági politika irányadó elveit” az I. cím III. fejezete (39–52. cikk) tartalmazza.

⁴ Erről bővebben lásd Norberto BOBBIO: *Eguaglianza e libertà* (Torino: Einaudi 2009), valamint Norberto BOBBIO: „Sui diritti sociali” in Guido Neppi MODONA (szerk.): *Cinquant’anni di Repubblica italiana* (Torino: Einaudi 1996) 115–124.

szféra védelmével) való szoros kapcsolatra hivatkozással azokat mégis a hatáskörébe vonta.

A könyv problémafelvetése látszólag egyszerű, valójában azonban nagyon összetett kérdéssel állunk szemben. Egyrészt, ahogy azt az előszóban a szerző is hangsúlyozza, a központ-periféria kapcsolat az aktuális politikai és történelmi helyzet függvényében folyamatosan változik. Másrészt maga a „szociális jogok” kategóriája sem mentes a bizonytalanságoktól, és többféle értelmezésnek ad teret. Mindkét vizsgált országban mind a törvényhozó(k), mind az alkotmánybírói gyakorlat folyamatosan alakította az alkotmányban biztosított szociális jogok érvényesítésének rendszerét.⁵ Ez nemcsak a szociális jogok értelmezése fejlődésének tudható be, hanem az államformában bekövetkezett változásoknak is. Spanyolország és Olaszország „az új policentrizmus legfontosabb laboratóriumai közé tartozik”, ahol – feszültségektől nem mentesen – egyidejűleg érvényesül az egység elve és a területi egységek politikai-intézményi autonómiájának elve (31. o.).⁶ Olaszország 2001-ben gondolta újra a „regionális állam” (*Stato regionale*) koncepcióját, és alkotmánymódosítással átalakította az állam és a tartományok közötti hatáskörmegosztás rendszerét. Ma a tartományok reziduális hatáskört élveznek azokon a területeken, amelyek nem tartoznak az állam kizárólagos hatáskörébe, illetve bizonyos területek – köztük az oktatás – a tartományok és az állam megosztott hatáskörébe tartoznak.⁷ Spanyolországban a katalán önállósodási törekvések jelentenek kihívást az *Estado autonómico* modell számára, kezdve a katalán parlament 2013. január 23-i döntésével, mely a katalán népet szuverénnek nyilvánította, amit az alkotmánybírók alkotmányértőnek talált.⁸

A könyv felépítése egyszerű és logikus. A problémafelvetést a maga összetettségében bemutató hosszabb bevezető (23–52. o.) után az első fejezet kizárólag Olaszországra koncentrál, míg a második fejezet a spanyol jogszabályokat és gyakorlatot már több összehasonlító megjegyzéssel átszőve mutatja be. Végül a harmadik fejezet, amely az összehasonlító jogi elemzést tartalmazza, az egészséghez való jogot vizsgálja, és annak tükrében hasonlítja össze a szociális jogok helyzetét a két vizsgált országban. A kötet rendkívül gazdag bibliográfiája – mely önmagában 25 oldalt tesz ki – meggyőzően bizonyítja, hogy a könyv alapos munka eredménye, és a szerző nemcsak a releváns olasz és spanyol jogirodalmat ismeri, hanem a szociális jogok és a jóléti állam nemzetközi irodalmát is.

Bár az alapvető kérdéssel nyitott marad, a könyv továbbgondolásra ösztönzi az olvasót, és ehhez megadja a szükséges eszközöket. A nemzeti egység és a területi differenciáció közötti elkerülhetetlen feszültséget feloldani nem lehet, csak bizonyos mértékű egyensúlyra lehet törekedni, és ez az egyensúly egyrészt országspecifikus,

⁵ A szerző a 2015. december 1-jéig bekövetkezett változásokat veszi figyelembe (21. o.).

⁶ Az új policentrizmusról lásd továbbá szintén az olasz és a spanyol tapasztalatok összehasonlításával Elena GRIGLIO: *Principio unitario e neopolicentrismo. Le esperienze italiana e spagnola a confronto* (Padova: Cedam 2008).

⁷ Az olasz alkotmány 117. cikke, amelyet a 3/2001. sz. alkotmányrangú törvény (*legge costituzionale*) módosított.

⁸ A *Tribunal Constitucional* STC 42/2014. sz. határozata.

másrészt folyamatosan változik. A szerző szerint a szociális jogok alkotmányba foglalása a rendszer egységének fenntartásában való aktív állami szerepvállalás egyik legambiciózusabb megnyilvánulása (245. o.). Az alkotmányos rendelkezések értelmezésére épülő esetjog alapján továbbá világossá válik, hogy a szociális jogok egy objektív és egy szubjektív dimenzióval is rendelkeznek: irányt mutatnak a köztételmények számára, ugyanakkor elválaszthatatlan részei az állampolgárság mai fogalmának. Az olasz és a spanyol példák azt bizonyítják, hogy a területi (tartományi és autonóm közösségekbeli) hatóságok nemcsak a szociális jogok érvényesülését biztosító szolgáltatások rendszerének kialakításában játszanak nélkülözhetetlen szerepet, hanem a szolgáltatások tartalmának rendkívül jelentős elemeit is meghatározzák. Az ún. *szociális* állampolgárságnak tehát van egy területi dimenziója, amely hozzájárul az adott helyi közösséghez tartozás érzéséhez.⁹

Összegezve: az olasz és a spanyol jogalkotók az ellentétek kibékítésére tesznek kísérletet, és az emberek egyenlősége és a tartományok, illetve autonóm közösségek egyenlősége között próbálnak egyensúlyt teremteni, ez pedig folyamatos kölcsönös egymáshoz igazítást igényel (247. o.). Melyik tehát a területi differenciációnak az a szintje, melyen még biztosítható a szociális jogok lényegileg egyenlő gyakorlása az ország egész területén? Sara Cocchi szerint ahhoz, hogy a decentralizáció ne fenyegetse a nemzeti egység megtartását, két dologra van szükség. Egyrészt a területi hatóságokat be kell vonni az anyagi egyenlőség fogalmának és tartalmának meghatározásába, másrészt növelni kell a területi és a központi hatóságok közötti párbeszéd és együttműködés hatékonyságát.

*Kelemen Katalin**

KOLTAY ANDRÁS (SZERK.): BALÁS P. ELEMÉR EMLÉKKÖNYV.
TISZTELGÉS ÉS ANTOLOGIA SAJTÓJOGI, SZERZŐI JOGI ÉS
SZEMÉLYISÉGI JOGI MŰVEIBŐL HALÁLÁNAK 70. ÉVFORDULÓJÁN
(BUDAPEST: WOLTERS KLUWER 2018) 849 OLDAL

Az 1910-es évektől kezdődően, majd a két világháború között állandósult „válságos évtizedekben”¹ Magyarországon, tágabb kontextusban Kelet- és Közép Európában, sajátos krízis bontakozott ki, mely egyaránt kihatott a társadalomra, a politikára, az eszmeáramlatokra és a művészetekre, és hatalmas átalakulásokat indított el. A változás, az átalakulás, s egyben a változni nem tudás, az igazi átalakulásra képtelenség keveredett egymással. Mégis a XX. század első felének ellentmondásos időszakában

⁹ A szociális állampolgárság fogalmáról összehasonlító szemszögből lásd még Graziella ROMEO: *La cittadinanza sociale nell'era del cosmopolitismo: uno studio comparato* (Padova: Cedam 2011).

* Egyetemi docens, Örebro universitet, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete, 701 82 Örebro, Fakultetsgatan 1, Svédország. E-mail: katalin.kelemen@oru.se.

¹ BEREND T. Iván: *Válságos évtizedek A 20. század első fele közép- és kelet-európai történetének interpretációja* (Budapest: Magvető³1987). A bevezető sorok az idézett kötet előszaván alapulnak (13. o.).

élte virágkorát például a polgári magánjogtudomány, elsősorban Szladits Károly és magánjogi iskolája révén.² Tág értelemben ez utóbbi tudományos körhöz sorolható a kor- és pályatársai által az „utolsó polihisztor magyar jogászként”³ jellemzett Balás P. Elemér, akinek nagyszabású életműve e válságos évtizedek alatt teljesedett ki, s annak sajtójogi, szerzői jogi, személyiségi jogi szegmenséről emlékezik meg a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) Médiatanácsának Médiatudományi Intézete (MTMI) és a Wolters Kluwer magyarországi kiadója közös sorozatában 2018-ban megjelent emlékkönyv.

Nem lehet eleget hangsúlyozni annak fontosságát, ha a jogtörténet iránt érdeklődő olvasó a klasszikus jogtudósok munkáinak reprint vagy új, esetleg kritikai kiadását veheti kézbe.⁴ Fontos a most recenzált kötet megjelentetése az említett sorozatban, amely egy nagy ívűnek szánt könyv- és lapkiadási projekt egyik eleme, betöltve a hazai médiatudomány és a felsőoktatási intézmények e területen érzékelhető szakirodalom-hiányát. A Koltay András (a Nemzeti Közszolgálati Egyetem rektora, egyetemi tanár, PPKE JÁK, NKE) és Nyakas Levente (intézetvezető, MTMI) sorozatszerkesztésében 2011 óta megjelenő, jellegzetes zöld-sárga keménytáblás szakkönyvek egy részét idegen nyelvről magyarra fordított művek teszik ki, ilyenformán hozzáférhetővé téve az érdeklődő magyar olvasó számára az idegen – elsősorban angol – nyelvű szakirodalom fontos darabjait. Emellett megtalálhatók azok a művek is, amelyek a magyar médiaszabályozást és a magyarországi médiatörténetet dolgozzák fel. Harmadsorban pedig angol nyelven megjelent szakkönyvek láttak napvilágot.

Az alapvetően mérsékelt konzervatív megközelítésű sajtó- és médiatörténeti kutatások széleskörűen értelmezik a médiatörténetet. Földrajzi értelemben a vizsgálódás súlypontját ugyan a történeti Magyarország médiatörténete képezi, de számos esetben történik kitekintés a Habsburg Monarchia, a szomszédos államok és a többi európai ország médiatörténeti vonatkozásaira is. A *Balás P. Elemér emlékkönyv* a sorozat e tárgyban eddig megjelent köteteinek abba a sorába illeszkedik, amely egy jeles személyiség (Gratz Gusztáv) portréját, pályaképét vázolja fel⁵ vagy, mint a 2017-ben elhunyt neves alkotmánybíró, jogtudós Lábady Tamás esetében, a tudományos életműből nyújt válogatott szemelvénygyűjteményt.⁶

„2018?” „2019?” „Ki hallgatja/nézi/olvassa ma?” Ilyen és hasonló tartalmú hozzászólások tucatjai tűnhetnek ismerősnek mindennapjainkból az online tartalommegosztó szolgáltatók oldalain, ha nem a jelen pillanatait visszaadó tartalmak között böngészünk. Nem véletlen az internetes kommentek világának felidézése, hiszen a technikai fejlődés, a hírközlés mindenkori aktuális állása, a rádiózás szerzői jogi,

² VÉKÁS Lajos: „Szladits Károly és magánjogi iskolája” *Jogtudományi Közlöny* 2018/2, 72–77.

³ RÁ CZ György: „Egy polihisztor magyar jogász emlékezete” *Jogtudományi Közlöny* 1983/6, 412–413.

⁴ MUNKÁCSI Péter: „Csehi Zoltán – Boytha György válogatott írásai. Selected essays, Ausgewählte Schriften, études choisies (könyvismertetés)” *Polgári Jog* 2016/4.

⁵ PAÁL Vince: *A politika és a publicisztika vonzásában. Gratz Gusztáv pályafutása* (Budapest: Wolters Kluwer Hungary 2018).

⁶ LÁB ADY Tamás: *Megtartott szó. Válogatott jogi tanulmányok* (Budapest: Wolters Kluwer Hungary 2018).

sajtójogi kérdései iránt (is) nyitott Balás P. Elemértől nem állna távol az online környezet. A szerzői jogász recenzens eljátszik azzal a gondolattal, hogy amennyiben kortársunk lenne az emlékkötet ünnepeltje, bizonyára figyelemre méltó jogértelmezéssel járult volna hozzá az idén tavasszal lezárult európai szerzői jogi reformfolyamat részét képező, a digitális szerzői jogról szóló irányelv azon vitatott rendelkezéseihez, mint a sajtókiadványok kiadói számára biztosított szomszédos jog vagy az online tartalmegosztó szolgáltatók felelősségi kérdéseit rendező, a kitárgyalása idején a vonatkozó rendelkezés számáról elhíresült 13. cikk.

Modern jogi gondolkodása ellenére Balás P. Elemér munkáinak olvasása napjainkban sajnos kevesek kiváltsága. Az emlékkönyv szerkesztője, Koltay András jól érzékelte a hiányt és azt az ellentmondást, hogy bár Balás P. Elemér maradandó tudományos életművet hagyott maga után, művei, így a jelen kötetbe válogatott szerzői jogi, sajtójogi és személyiségi jogi munkái a ma olvasójának, a ma jogtudományának is szólnak. Az emlékkötetben újraközölt művek ugyan nem elérhetetlenek ma sem, de esetleg csak fáradtságos munkával kereshetők elő könyvtárak mélyéről, és így, ebben a formában pedig soha nem kerültek egymás mellé, méltóképpen tanúsítva szerzőjük jogászgi géniuszáról (7. o.).

A „Szerkesztői előszó”-ból, sőt magából a szerkesztési elvekből három olyan körülményre hívja fel a figyelmet a recenzens, amelynek továbbgondolása a jövőre nézve hasznos lehet: 1. az emlékkönyv létrejöttének közvetlen előzményei; 2. Balás P. Elemér életművének tágabb kontextusba helyezése és 3. ezzel összefüggésben a korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatása.

AD 1., AZ ELŐZMÉNYEK. Bár a kötet létrehozása, a szemelvények és az azokat értékelő mai szerzők kiválasztása, felkérése hosszabb előkészítési folyamatra utal, első olvasásra nem teljesen nyilvánvaló, milyen közvetlen előzmények vezettek a kötet megjelentetéséhez. A szövegekben nincs utalás arra, hogy a tanulmányok, az értékelő írások alapját tudományos konferencián, szimpóziumon, esetleg ünnepi ülésen előadott szövegváltozat előzte volna meg.⁷ Koltay ebben a vonatkozásban szűkszavú: a „Szerkesztői előszó”-ból annyi tudható meg, hogy Balás P. Elemér hetven éve hunyt el, maradandó tudományos életművéből a sajtó- és szerzői jogi, valamint a személyiségi jogokhoz köthető munkákból válogatott, mintegy figyelmébe ajánlva ezeket az írásokat a ma jogtudományának.

Az ünnepi tiszteletadás az általános szokások szerint kerek évfordulókhöz kapcsolódik, így például megemlékezésre adhat okot a negyedszázados, félévszázados eredményes szakmai pályafutás, a kerek évfordulós születési, elhalálozási időpont. Balás P. Elemérről születésének századik évfordulóján,⁸ majd halálának ötvenedik évfordulóján⁹ megemlékeztek annak idején. A kötet 2018-as megjelenéséhez

⁷ A kötetben publikáló szerzők közül többen prezentálták írásaikat az emlékkönyv megjelenését követően a 2018. szeptember 28-án Kolozsvárott tartott Balás P. Elemér emlékkonferencián, a programot lásd bit.ly/2W21EmA.

⁸ RÁCZ (3. lj.) 412–413; PÓLAY Elemér: „Balás P. Elemér születésének századik évfordulójára” *Magyar Jog* 1984/1–2, 84–86.

⁹ A szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi karán 1997. december 18-án tartott ünnepi tanácsülésről lásd ZVOLENSZKI Anikó: „In memoriam Balás P. Elemér” *Jogtudományi Közöny* 1998/5, 174–175.

magyarázatul szolgálhatna hatályos szerzői jogunknak a védelmi időre vonatkozó főszabálya: a szerzői jogok a szerző életében és *post mortem auctoris* hetven éven át részesülnek védelemben, a védelmi idő leteltével a szerzői jog által védett művek közkinccsé válnak, tehát Balás P. Elemér esetében az életműve 2018. január 1. napjától külön jogosítás nélkül hozzáférhető. Talán a szerzői jogi megközelítés indokolthatja az emlékkötet sajátos, aránytalan elrendeződésű hármastagolódását is: az I. rész hét rövidebb mai értékű tanulmányt, a terjedelmesebb II. rész Balás P. tizenkét művének újraközlését tartalmazza, végül a III. részben rövid életrajz, valamint a szerző tudományos közleményeinek jegyzéke szerepel.

Az I. részben neves egyetemi oktatók, a sajtó- és médiajog területéről Gellén Klára (SZTE ÁJTK), Vallasek Magdolna (EMTE JTI) és maga a szerkesztő, Koltay András, a személyiségi jog kérdése felől Kokoly Zsolt (EMTE JTI), a szerzői jog oldaláról Mezei Péter (SZTE ÁJTK) és Nótári Tamás (MTA TK JTI, Sapientia EMTE) járták körül a Balás P.-életmű egy-egy napjainkig ható problematikáját.

Az emlékkönyv tematikája nem terjedt ki Balás P. Elemér uzsorával kapcsolatos munkásságára, így szerkesztői eligazító magyarázat hiányában nem érthető, milyen rendezőelv mentén került be a kötetbe Veress Emőd (EMTE JTI) írása az uzsora magánjogi következményeiről. Mindazonáltal a recenzens üdvözlö a tanulmány megjelenését, osztva szerzőjének álláspontját, amellyel a *Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (Ptk.) 6:97. §-ának jobb megértéséhez, a helyes értelmezéshez és alkalmazáshoz kívánt hozzájárulni.¹⁰ Azon túlmenően, hogy Balás P. Elemér szinte valamennyi megállapítása helytálló a hatályos Ptk. uzsorás szerződésre vonatkozó szabályainak tekintetében is, Veress és Balás P. szövegeinek időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a devizaalapú kölcsönszerződésekkel kapcsolatban a Kúria 6/2013. számú polgári jogegységi határozata azt állapította meg, hogy az ilyen szerződés önmagában amiatt, mert a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem minősül uzsorás szerződésnek.¹¹

A kötet megvalósítását sajnálatos módon valóságos és ki nem mondott hiányosságok kísérték; egyfelől a kötetben jelzett utalások alapján elgondolkodik az olvasó, vajon a Lábady Tamás halála vagy a Révész T. Mihály részéről objektív okok miatt el nem készült kéziratok milyen irányban vitték volna tovább az elkészült könyvet. Másfelől az ugyan explicit módon nem jelzett, de Balás P. Elemér szerteágazó jogtudományi munkássága okán életművét tágabb kontextusba helyező, ezzel összefüggésben a korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatására vállalkozó nyitó tanulmány hiányára szükséges rámutatni. A hiátus érzetét fokozza, hogy az egyébként kiváló és gazdag jogtörténeti publikációiról ismert Nótári Tamás

¹⁰ Ptk. 6:97. § [Uzsorás szerződés] „Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis.”

¹¹ „2. A deviza alapú kölcsönszerződés, mint szerződéstípus önmagában amiatt, hogy a kedvezőbb kamatmérték ellenében az árfolyamkockázat az adósnál jelentkezik, nem ütközik jogszabályba, nem ütközik nyilvánvalóan a jóerkölcsbe, nem uzsorás szerződés, nem irányul lehetetlen szolgáltatásra és nem színlelt szerződés. A szerződési terheknek a szerződés megkötését követő - előre nem látható - egyoldalú eltolódása az érvénytelenség körében nem értékelhető, tekintettel arra, hogy az érvénytelenségi oknak a szerződés megkötésekor kell fennállnia.” *bit.ly/2ILktqf*.

miért a XIX. századi és a XX. század első felének hazai szerzői jogi reformjairól és reformkísérleteiről írott tanulmánya utánközlésével jelentkezett a kötetben.¹²

A szerzői jognál maradván a hét alapos, magas színvonalú értékelő tanulmány közül a Mezei Péter által jegyzett szerzői jogi tárgyú írás külön kiemelendő újszerűsége okán. A recenzió osztja Mezei kijelentését, amely szerint az 1947-ben megjelent, de még 1934-ben készített Balás P.-féle szerzői jogról szóló törvényjavaslat – a haladás, a modernitás iránti elkötelezettsége és a gyakorlatias, realitások iránti érzékenysége miatt – a magyar szerzői jog *de lege ferenda* javaslatainak legékezebb darabja (54. o.). A törvényjavaslat – amelyre az emlékkönyvben az említett két szerzői jogi tanulmány mellett Kokoly (20. és 35. o.) hivatkozik még – kétségkívül nagy hatással van a hazai szerzőijog-tudományra.¹³ A korábbi szakirodalommal összehasonlítva Mezei tanulmányának újdonságereje abban áll, hogy a törvényjavaslat elemzését együtt vizsgálja Balás P. egy másik írásával, az 1938-ban a Menyhárt Gáspár emlékkötetben megjelent *Szerzői magánjogunk de lege ferenda* (383. o.) címen közzétett munkájával. Nem túlzás azt állítani, hogy az írás új dimenziókat nyit a további jogtörténeti kutatások felé; ilyen lehet például a francia jogi megoldások, hatások vizsgálata a törvényjavaslatban.

Mezei Péter a törvényjavaslat megszületésének körülményei kapcsán megjegyzi, hogy a Berni Unió Egyleményéhez (BUE) az ország a trianoni békeszerződés előírásainak megfelelően csatlakozott ugyan, de erre csak 1921-ben került sor (43. o.). A megállapítást annyiban szükséges pontosítani, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia valóban nem volt részese a BUE-nek. A csatlakozás szempontjából ennek azonban nem volt relevanciája, így a Monarchia utódállamaként létrejött Ausztria és Magyarország a Párizs környéki békeszerződésekben megfogalmazott kötelezettségek eredményeként vált az egyezmény tagjává. Magyarországot a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk 222. szakasza kötelezte arra, hogy tizenkét hónapon belül lépjen be a Berni Egyezménybe, amelyhez Magyarország csak 1922. február 14-én csatlakozott az 1922. évi XIII. törvénycikk által.¹⁴

Ami a terjedelmes II. részt, az antológiát illeti, Balás P. Elemérnek a tárgyban publikált összes lényeges szövegét magában foglalja. Tartalmi hiányérzet nem merül fel,

¹² NÓTÁRI Tamás: „Szerzői jogi reformok és reformkísérletek a 19. században és a 20. század első felében” *Jogelméleti Szemle* 2011/3, bit.ly/2VWOSWB.

¹³ ALFÖLDY Dezső: „A szerzői jog reformjai” *Jogtudományi Közöny* 1948. április, 70–76; BOYTHA György: „Történeti és elméleti alapvetés” in BÉNÁRD Aurél – TIMÁR István (szerk.): *A szerzői jog kézikönyve* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1973) 54; RUSZTHI Hunor: „Dr. Balás P. Elemér szerzői jogi törvényjavaslata” *Jogtörténeti Szemle* 2005/1, 41–44; LEGEZA Dénes István: „Egyszer mindenkorra és örökön.” A szerzői jog forgalomképessége Magyarországon [PhD-értekezés] SZTE ÁJK, Szeged, 2017, 80–82. Angol nyelven pl. Tamás NÓTÁRI: „Debates and Proposals of Hungarian Jurisprudence on Copyright in the First Decades of the 20th Century” *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica, Tomus XXX/1*. 2012, 110; Péter MUNKÁCSI: „Moral Rights and Cultural Aspects of Hungarian Copyright Law 1945–2000” in Mira T. SUNDARA RAJAN (szerk.): *Cambridge Handbook of Intellectual Property In Central and Eastern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, megjelenés alatt) 51–72.

¹⁴ MUNKÁCSI Péter – KISS Zoltán: „Magyarország 1922-es csatlakozása a Berni Egyezményhez” in POGÁCSÁS Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából* (Budapest: Szent István Társulat 2014) 286.

viszont előnyére vált volna e fejezetrészeknek, ha a szövegek az első publikálásuk időrendi sorrendjének alapulvétele helyett tematikus rendben követték volna egymást, különgyűjtve a sajtó-, a szerzői és a személyiségi jogi tárgyú írásokat.

A kötet szorosan vett tematikájához nem kapcsolódik, mégis üdvözlendő, hogy a szöveggyűjteményben helyet kapott Balás P. Elemér *Jog és irodalom* című munkája (329–363. o.). A magyar jogi gondolkodásban – miként az amerikai vagy más európai nemzeti jogtudományokban – a „jog és irodalom” kutatási területe iránt megélenkült érdeklődés nem előzmények nélküli. A jog és irodalom hazai kutatása (lásd különösen Fekete Balázs, Nagy Tamás, H. Szilágyi István munkáit) mutatta ki, hogy a XX. század első felében a magyar jogbölcselet virágkorát élte az olyan nemzetközileg elismert tudósok sorának munkája nyomán, mint Somló Bódog vagy Moór Gyula. A jelenlegi tudományos nézet úttörő jelentőségűnek tekinti Horváth Barna munkásságából az 1942-ben megjelent *A génusz pere: Socrates – Johanna* című tanulmányát. Balás P. Elemér e kötetben közzétett írása szolgálhat bizonyítékkal, hogy a jog és irodalom mai kettős rendszertani megközelítése, tehát mind a „jog az irodalomban” (Herczeg Ferenc emlékiratainak, valamint a jog és a művészet viszonyával foglalkozó nagyszámú szakirodalom bemutatása), mind a „jog mint irodalom” irányzat (Szászy Béla magánjogi kodifikátori munkássága, Grosschmid Béni egyéni kifejezőmódja) már a XX. század fordulója idején sem volt előzmény nélküli.

A szövegközlésről elmondható, hogy jót tettek az anyagnak az eredeti szövegeken végrehajtott, a mai kor szerkesztési kívánalmait szem előtt tartó minimális változtatások. Elismerés illeti azt az odafigyelést igénylő munkát, amely a szöveghűség megőrzése mellett a korábbi nyomdai hibák kijavítására, a szövegek formai egységesítésére és a jelenlegi szabályoknak és szokásoknak megfelelő szóalakok használatára irányult.

A „Balás P. Elemér munkássága adatokban” címet viselő III. részben kap helyet Juhász Zvolenszki Anikó életrajzi áttekintése (utánközlésben), valamint Reményi Édua kiváló munkája a szerző tudományos közleményeinek jegyzékéről. A teljesség kedvéért megjegyzendő, hogy összhangot lehetett volna találni a Mezei Péter-tanulmány 4. számú lábjegyzetében szereplő művekkel, mivel hiányoznak az összeített bibliográfiából a *Sajtó* nevű folyóirat V–VII. évfolyamaiban közzétett szerzői jogi tárgyú rövidebb írások, mint például a vasúti díjszabástáblázatok gyűjteménye mint írói mű (Sajtó V., 1931, 455).

AD 2. A KONTEXTUS. Bár Balás P. Elemér mostanáig nehezen hozzáférhető, de maradandó tudományos életművet hagyott maga után, a recenzens kevésnek érzi a „Szerkesztői előszó” lakonikus tömörségű utalását arra, hogy az életmű kiterjed a büntetőjog és a jogfilozófia területére is. Balás P. méltatói elismerően nyilatkoznak a kétszáznál is több magyar, valamint olasz, német és francia nyelven publikált szerteágazó oeuvre-ről:

Legjellemzőbb tudományos tevékenységének rendkívüli sokszínűsége: művei a büntetőjog, a katonai büntetőjog, a polgári jog, a büntető- és polgári eljárásjog, a nemzetközi jog, a szerzői jog, a sajtójog, az államigazgatási jog, a jogelmélet, a jogtör-

ténet körébe tartoznak. [...] Állandó érdeklődéssel fordult a társadalomtudomány, a filozófia, a művészet- és kultúrtörténet, a hazai és a külföldi szépirodalom felé.¹⁵

Talán a szerző büntetőjogi munkássága nagyobb gyakorisággal kerül említésre, ami nem véletlen, hiszen 1934-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen a büntetőjog tárgyköréből magántanári vizsgát tett, és az 1936-ban az okozatosság büntetőjogi problémájáról a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent monográfiáját napjainkban is meghatározó magyar nyelvű forrásként tartja nyilván a hazai büntetőjog-tudomány. 1937-től aktívan részt vett az MTA munkájában mint a Jogtudományi Bizottság meghívott, majd később rendes tagja; 1943-ban választották meg az Akadémia levelező tagjává, székfoglalóját „Perszemlélet és kriminálpolitika” címmel tartotta meg,

Az eddig elmondottak egy gazdag, nagy ívű egyetemi pályafutást sejtetnek, de amint Pólay Elemér szép megfogalmazása kiemeli:

...a legnagyobb tisztelet illeti annak a hazánk határain túl ismert jogtudósnak az emlékét, akinek életművében a kodifikátor, jogalkalmazó és jogtudós professzor-triász olyan egységben olvadt össze, mint az antik Róma jogászaiban, akiknek írásművei és szóbeli megnyilatkozásai mindig lehetővé tették fejlődő életviszonyok által támasztott követelmények kielégítését, s egyben kialakították a következő generáció jogászai gondolkodását.¹⁶

Az idézet arra utal, hogy a három egyetemi városhoz, Kolozsvárhoz, Szegedhez,¹⁷ Budapesthez köthető egyetemi tevékenysége mellett Balás P. Elemér előbb bíró volt, majd 1916 és 1937 között az igazságügyi minisztérium törvény-előkészítő osztályán¹⁸ dolgozott, 1935-től „kir. curiai” bírói rangban (érdekességgéppen: az igazságügyi igazgatásban eltöltött több mint két évtizedes tisztviselői időszaka alatt huszonöt igazságügyi minisztert szolgált). A szerző életművét tágabb kontextusba helyező bevezető hiányában talán azt szükséges kiemelni, hogy az önálló bírói és ügyészi státusz ekkor még nem létezett, noha az érintettek erre törekvő mozgalma szinte folyamatos volt. Szolgálati jogviszonyukat 1869-ben és 1871-ben elválasztották ugyan a közigazgatástól, s ezt a *bírói és ügyészi szervezet módosításáról szóló*

¹⁵ RÁCZ (3. lj.) 412.

¹⁶ PÓLAY (8. lj.) 86.

¹⁷ A magyar országgyűlés 1921. június 17-i határozatával a kolozsvári egyetem ideiglenes székhelyéül Szeged városát jelölte ki. Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntést követően a régi Ferenc József Tudományegyetem visszatért Szegedről eredeti székhelyére Balás P. Elemér mellett olyan kiemelkedő oktatókkal, mint Szász István vagy Türy Sándor Kornél. Részletesen lásd KOKOLY Zsolt: „A kolozsvári jogászképzés történetének rövid áttekintése” in GARACZI Imre – SZILÁGYI István: *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében* (Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány 2010) *bit.ly/2GpnQjX*.

¹⁸ 1919. január 1-jétől ez a XII. ügyosztály (Általános törvényelőkészítő osztály) lehetett. 1920-ban 12, 1923-ban 11, 1926-ban 10, 1932-ben 8, 1934-ben 9, 1935-ben ismét 10 ügyosztály létezett a miniszteri munkaszervezeten belül. Az igazságügyi munkaszervezetről részletesen lásd ANTAL Tamás: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1867–1944). Fejezetek a polgári kor évtizedeiből* (Budapest: Magyar Közlöny 2018) 26, 28.

1891. évi XVII. törvénycikk még finomította, de javadalmazásuk továbbra is a köztisztviselőkével azonos rendszerben történt.¹⁹ A recenzens úgy véli, hogy az emlékkönyv létrehozása során a Balás P.-életmű árnyaltabb újrafelfedezéséhez, megismeréséhez nemcsak az említett rangos egyetemi oktatók, de a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban dolgozó szerzői jogász, médiajogász szakértők közül is kitűnő további szerzők kerülhettek volna ki.

AD 3., A KORSZAK. A korabeli sajtójog, szerzői jog és személyiségi jog általános bemutatására vállalkozó nyitó tanulmány hiányára már rámutatott a jelen recenzió, és a szerzői jog kapcsán is tett néhány általános észrevételt. A sajtójoggal foglalkozó részből annak megállapítása hiányzik, hogy az 1914. évi sajtótörvény (XIV. törvénycikk) megítélése nemcsak az elfogadásakor, majd évtizedekkel később is, hanem gyakorlatilag már az érdemi előzetes szakmai véleménykérés nélkül előkészített javaslat és annak igen szűkre engedélyezett vitája idején is szélsőségesen divergáló vélemények megfogalmazására készítette a sajtó meghatározó szereplőit. Az indulatok amplitúdója lemérhető Ady Endre alábbi szavaiból:

Ha igazi szabadságért eddig még sohasem tudott harcolni ez a szegény Magyarország, esküdni mernék, hogy végre meg fogja tanulni. Oroszosítása az állapotoknak és hangulatoknak – ahogyan talán Ignóus mondaná – Nagy Péter óta gondolt tervvel és munkával nem ért el annyi sikert, mint amennyi most nálunk érik. [...]

Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyenge: a sajtó bakóinak szörnyű szándékát csak az intellektuelek s a munkásság érzik szinte testi fájdalomként. Valóban, siessenek a sajtótörvényükkel a bűnös szándékok kiküldött pribékjei, hadd verődjék össze az a nagy tábor, mely a félig néma sajtó egy messzi szavából megérti, hogy van világhossz, lámpa és lámpavas.²⁰

Ahogy a két világháború közötti sajtójogot érintő újabb kutatások megállapítják, az 1914-es sajtótörvénnyel, pártolói szerint, a sajtószabadság megvalósításának remekművét alkotta meg a törvényhozó, ellenzói azonban a nyomtatott gondolat kifejezése intézményes elfojtásának biztos eszközét látták benne; a törvény távolról sem volt a liberális törvényhozás iskolapéldája, ám nem hordozta magában a *praeventiva censura* gyakorlatának reális esélyét sem.²¹ Ezzel szemben a vitatott jogszabály indulatok, részleghajlás nélküli elemzésére Balás P. Elemérnél olvasható példa; *A sajtódeliktum* című írását az alábbi gondolatokkal vezeti be:

Fejtegetéseim kizárólag dogmatikai térre szorítkoznak. Jogpolitikai szempontokkal egyáltalán nem kívánok foglalkozni, s nem arról a figyelőhelyről vizsgálom a sajtódeliktumot, hogy *de lege ferenda* milyen sajtójogi rendszer volna helyes, hanem csupán abból a szempontból, hogy a mi tételes törvényünk értelmében mit kell saj-

¹⁹ Balás P. Elemér vélhetően az V. fizetési osztályba volt besorolható a miniszteri tanácsossal, a királyi táblai tanácselnökkel és a királyi főügyessel együtt. Lásd ANTAL (18. lj.) 43–44.

²⁰ ADY Endre: „Hadd jöjjön a sajtórábság” *Szabadgondolat* 1913/12, 369, *bit.ly/2UyGEm5*.

²¹ KLEIN Tamás: „Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához I. (1919–1931)” *In Medias Res* 2012/2, 182, *bit.ly/2VT9Oh3*.

tódeliktumnak tekinteni. Feladatom tehát sajtótörvényünk (St.) *de lege lata* értelmezése lesz... (157. o.).

Annak ellenére, hogy Balás P. Elemér a *Sajtó* folyóiratban 1927 és 1944 között havonta mutatta be és elemezte a sajtójogi joggyakorlatot, annak ellenére, hogy az emlékkönyvben újraközölt *Rádió, szerzői jog, sajtójog* (207–247. o.), valamint a *Szerzői jogi reformtörekvések* (249–295. o.) című írás e lap hasábjain, illetve a laphoz kapcsolódó „Sajtó Könyvtára” szakmai sorozatban jelentek meg, magáról a folyóiratról – Kokoly Zsolt tanulmányában a képmáshoz való joggal kapcsolatosan közölt jogesetek (32. o.), valamint Vallasek Magdolnának és Koltay Andrásnak a sajtószabadság kapcsán tett említésén túlmenően (96., 136. o.) – a kötet nem tartalmaz többletinformációt. A recenzens úgy véli, hogy az emlékkötet legalább egy tanulmány erejéig pótolhatta volna, de legalábbis adalékokkal szolgálhatott volna a magyar sajtó egésze történetének egyik nagy adósságához, a korabeli sajtó szakembereinek tudományos orgánusaként ismert, a sajtó és a hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki és történelmi kérdéseivel foglalkozó *Sajtó* nevű folyóirat mostanáig feldolgozatlan történetéhez.²² A tudományos folyóirat alapító-szerkesztője Wünscher Frigyes, aki több vezetői tisztsége mellett 1921-től a Magyar Távirati Iroda ügyvezető igazgatója volt. Az 1927-es induló szám beköszöntőjében Magyarország első olyan tudományos folyóiratának elindítását üdvözte, amely „kizárólag a sajtó és a hírszolgálat kérdéseivel törődik és támogatója mindazoknak, kik a sajtót és a hírszolgálatot irányítják, azzal foglalkoznak vagy vele bármely kapcsolatban állanak”.²³

Az emlékkötet személyiségi jogi vonatkozású része kiterjedhetett volna a képmáshoz való jog vizsgálatán túlmenően általános személyiségi jogi kérdésekre, kapcsolatot találva a mai tárgyi jogfejlődéssel. Az Alkotmánybíróság 2012 előtti gyakorlata egyértelműen elfogadta az általános személyiségi jog (emberi méltósághoz való jog) mint anyajog fogalmát, és ennek részeként számos jogot nevezett meg, amelyek érintik a legkülönbözőbb jogterületeket. A hatályos Ptk. „személyhez fűződő jogok” helyett – a háború előtti jól bevált terminológiával összhangban – a kifejezőbb „személyiségi jogok” elnevezést alkalmazza az ember (tág értelemben vett) magánszférájának védelmét biztosítani hivatott jogok jelölésére. A személyiségi jogok – és különösen az általános személyiségi jog – fogalmát azok jellege miatt gyakorlatilag lehetetlen tartalmilag pontosan és kimerítően meghatározni; ezt a máig ható megállapítást Balás P. nagyon szemléletesen illusztrálja:

A jog szempontjából a személyiség tiszta aktivitásjellegét azzal a képpel elegendő szemléltetni, hogy a személyiség eleven folyam, mely sohasem áll meg, és a saját medrében halad a külső világnak más lényegű tárgyai közt. Ennek a folyamnak az érintetlenségét védeni hivatása a jognak egyfelől abban, hogy mozgása ne legyen

²² Nemcsak maga a lap, de az azt kiadó Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Kiadói Vállalat Rt. két világháború közötti története is feldolgozásra vár. Lásd erről részletesebben BÁLINT Gábor: „A Csáthy cég könyvkiadása a két világháború között” *Magyar Könyvszemle* 2004/3, 295–298.

²³ A folyóirat teljes anyaga elérhető az Arcanum Digitális Tudománytárban, bit.ly/2UKqYB3.

akadályozva, tisztasága ne legyen elhomályosítva, másfelől, hogy önmagával azonosága és más ily folyamatoktól – valamint a külvilágtól – való különbözősége el legyen ismerve (418. o.).

A fentieket összefoglalva a modernitás, az intellektualitás, a széles látókörű nyugatias jogi műveltség és kultúra teszi maradandó szellemi élménnyé Balás P. Elemér e kötetbe rendezett írásainak mai olvasását. Az értékelő tanulmányokat jegyző szerzők reflektáltak a jogtudós időtálló gondolataira, nézeteire, a tanulmányaiban megfogalmazott aktuális örök igazságokra. A mai kor kutatójának szemszögét talán Koltay András láttatja explicit módon; szerinte a szerzőt olvasva a kutatói önhittség szertefoszlik és

...azzal szembesül, hogy amely kérdések ma foglalkoztatják (és amelyeket a modern médiatechnológia által előidézettnek vélünk), azok már az előtte járókat is ugyanúgy érdekelték és a korában megfogalmazott válaszok sem vesztek el érvényességüket csupán a technika és a média világ[a] robbanásszerű – Balás P. kora óta többször is bekövetkezett változásai által (157. o.).

Az emlékkönyv összeállítása, megjelentetése nagy lépés a Balás P.-receptió és újralfedezés irányába, egyúttal lehetőséget adva a gazdag, sokszálú, sokszínű, maradandó életmű kritikai feldolgozására. A Balás P.-oeuvre jelenleg feltáratlan kincs, közkincs (nem csak szerzői jogi értelemben) a büntetőjog, a polgári anyagi és eljárásjog, a közigazgatási jog és a jogelmélet-jogbölcsélet iránt tudományos, kutatói igénnyel forduló fiatal jogásznemzedék számára. A recenzens jó szívvel ajánlja a kötetet a tudományos műhelyek, kutatóhelyek, tudományos diákkörök, szerzői jogi, médiajogi tárgyú konferenciák szervezői számára, és bízni lehet abban, hogy a kötet bekerül a tárgybéli felsőoktatási könyvtárakba, rajta lesz a polgári jogi, büntetőjogi kurzusok ajánlott olvasmányainak listáján, de megtalálható lesz a művelt, autonóm, a szellemi kihívásokat kereső jogászokollégák polcain vagy informatikai eszközein is.

*Munkácsi Péter**

* Vezető-kormányfőtanácsos, Igazságügyi Minisztérium, 1055 Budapest, Kossuth tér 4. E-mail: *peter.munkacsi@im.gov.hu*.

A SZERKESZTŐSÉGBE ÉRKEZETT KÖNYVEK

Az Állam- és Jogtudomány szerkesztősége örömmel fogadja a szerkesztőséghez eljuttatott recenziós példányokat. A beérkezés nem jelenti automatikusan recenzió közzétételét, de a szerkesztőség mindent megtesz, hogy a köteteket eljuttassa a megfelelő recenzensekhez. Örömmel várjuk recenzensek jelentkezését is. Határozott vállalás esetén a kért kötetet eljuttatjuk a leendő szerzőhöz. Amennyiben a kötetekkel és recenziókkal kapcsolatban bármilyen kérdése lenne, azt az ajtrec@tk.mta.hu címen jelezheti.

BÁNYAI Orsolya – BARTA Attila (szerk.): *A települési környezetvédelem elméleti és gyakorlati megközelítései* (Budapest: Gondolat 2018) 291.

EGRESI Katalin: *Az alkotmány szolgálatában. Constantino Morati élete és pályája* (Budapest: Gondolat 2017) 181.

Mihály FÓNAI – János Kristóf MURÁDIN – Ferenc PÉNZES (szerk.): *Local Environmental Problems and Answers in Hungary and Romania* (Cluj-Napoca: Scientia 2018) 207.

Ferenc HÖRCHER – Thomas LORMAN (szerk.): *A History of the Hungarian Constitution. Law, Government and Political Culture in Central Europe* (London–New York: I. B. Tauris 2019) 366.

NAGY Tamás: *Egy arkangyal viszontagságai. Jog, irodalom, intertextualitás Hajnóczy Péter műveiben* (Budapest: Gondolat 2018) 248.

KÖZLÉSI FELTÉTELEK

Az Állam- és Jogtudomány a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetének folyóirata. Fórumot biztosít az állam- és jogtudományi kutatások eredményeit közlő tanulmányoknak és ismertetőket ad közre a közelmúltban megjelent kiadványokról. Az évente négy számot megjelentető orgánium az akadémiai doktori eljárás szempontjából a magyar folyóiratok számára meghatározott legjobb minősítéssel rendelkezik.

A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerében a szerkesztőség minden közlésre benyújtott kéziratról beszerzi két lektor véleményét. A szerkesztőség a kézirat befogadásról vagy elutasításáról, valamint a lektori véleményekről (anonimizált formában) tájékoztatást ad a szerzőknek. Ezt követően a szerző a mű hagyományos és elektronikus formában történő közzétételének (más számára történő átengedésének) kizárólagos jogait átruhazza az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetére.

A kéziratok beküldésekor kérjük megadni a feltüntetni kívánt tudományos fokozatot, munkahelyi beosztást, munkahelyet és annak címét, valamint a szerző e-mail címét. A megjelentetni kívánt kézirat terjedelme a tanulmány rovatban minimum egy szerzői ív (40.000 leütés), maximum két szerzői ív (80.000 leütés), recenzió esetén pedig minimum negyed szerzői ív (10.000 leütés), maximum egy szerzői ív (40.000 leütés). A tanulmány rovatban megjelentetni kívánt cikkhez kérjük, mellékeljenek egy maximum 2500 leütés terjedelmű magyar nyelvű rezümét. A szerkesztőségi irányelvek szerint a folyóiratban megjelenő recenziók röviden ismertetik a mű felépítését és főbb téziseit, elhelyezik azt a szakirodalom kontextusában, utalnak annak újításaira a meglévő írásokhoz képest, valamint – az eredményekre és a hiányosságokra egyaránt rámutatva – értékelik a művet és továbbgondolják a szerző megállapításait.

A kéziratoknak (és az azokban szereplő jogszabályi és jogirodalmi hivatkozásoknak) meg kell felelniük azoknak a formai követelményeknek, amelyeket a folyóirat internetes felületén (<http://jog.tk.mta.hu/ajt>) közzétett útmutató tartalmaz. A recenziók a tanulmányokra irányadó hivatkozási mintát követik, azzal az eltéréssel, hogy az ismertetett mű oldalszámait a főszövegben jelenítendő meg, a következő minta szerint: (28. o.).

A kézirat megküldésével egyidejűleg a szerző köteles nyilatkozni arról, hogy a cikk (magyar nyelven) más orgánumnál még nem jelent meg, és ilyen célból nem is nyújtja/nyújtotta be. A kétszeresen is anonim lektorálás rendszerére tekintettel kéziratukat olyan formában is küldjék el, amelyből kihagyják nevüket, intézményi hovatartozásukat, e-mail címüket, valamint az önazonosító idézeteket és hivatkozásokat (például „saját korábbi tanulmányomban lásd bibliográfiai adatok”). A tanulmányokat tartalmazó két dokumentumot (például szerzőneve.doc[x], illetve „szerzőneve_anonim.doc[x]”) szövegfájl formátumban kérjük eljuttatni az ajttan@tk.mta.hu, a recenziókat pedig az ajtrec@tk.mta.hu e-mail címre.

A Szerkesztőség

A BETŰTÍPUSRÓL

Az Állam- és Jogtudomány betűtípusa a Kner Antikva. Ezt a betűtípust a XX. század elejére jelentős hazai műhellyé fejlődött gyomai Kner Nyomda a tizes évek elején választotta standard betűjének.

A betű eredeti neve Lipcsei Egyetemi Antikva (*Leipziger Universitäts Antiqua*), melyet Kravjánszki Róbert digitalizált, és tiszteletből Kner Antikvának nevezte el. Kner Imre így írt kedvenc betűjéről: „[E]zt a betűt választottuk tipográfiai stílusunk alapjául. Alkalmassá tette erre eléggé semleges karaktere [...] Ennek a betűnek semmi idegenszerű jellege nincs, nagyon alkalmas magyar szöveg szedésére, s teljes, jól kiépített család áll belőle rendelkezésre, amelynek egyes fokozatai eléggé egyenletesen helyezkednek el a papíros síkján.” (KNER Imre: *A könyv művészete*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1972, 237.)

Ár: 950 Ft

Évi előfizetési díj: 3800 Ft